

УДК 811.161.2'23

**Засоби психолінгвістичного впливу поезій шістдесятників
на реципієнтів**

Гапєєва І. М.

*Мелітопольський державний педагогічний університет
ім. Богдана Хмельницького, м. Мелітополь, Україна*

Стаття продовжує цикл публікацій автора з питання впливу поезій шістдесятників на естетичну свідомість особистості. На цьому тлі глибоко аналізуються психолінгвістичні акції поезій М. Вінграновського, І. Драча, Л. Костенко, Б. Олійника, Д. Павличка та В. Симоненка, які сприяють розкриттю особливостей взаємодії авторських поетичних форм та особистісних уподобань реципієнтів.

Ключові слова: *естетика, мовотворчість, психолінгвістика.*

Актуальність. Будь-яке мистецтво – це прояв психічної діяльності людини. Психологія активно допомагає розвивати творчі можливості, не наголошуючи на тому, як саме це проявлятиметься в результатах творчості, у нашому випадку – у поезії. Авторські поетичні образи слід розглядати не з позиції знакової інформації, а з позиції їхнього впливу на читацьке (слухацьке) сприйняття та здатність виробити нове (бажане автором) світорозуміння. Тут можемо спостерігати не тільки естетичний вплив авторського задуму, а й когнітивні можливості сприйняття поетичних текстів. Впливаючи на розвиток особистості в цьому руслі, психолінгвістичні методи опосередковано допомагають віднайти особистісний життєвий сенс.

Метою нашої психолінгвістичної розвідки є опис та пояснення особливостей функціонування поетичного мовлення шістдесятників як психічного феномену з урахуванням взаємодії зовнішніх і внутрішніх чинників соціально-культурної діяльності особистості. Маємо на увазі когнітивну обробку інформації, що надходить з органів чуття та відбувається на основі сформованих в індивіда ментальних репрезентацій. Основне завдання вбачаємо в дослідженні механізмів та процесів сприйняття, інтерпретації та розуміння авторського поетичного мовлення.

Оскільки запропонований у роботі психолінгвістичний підхід вимагає не тільки аналізу мовознавчих джерел, серед яких ми розглядали дослідження О. М. Холода [5], О. О. Селіванової [4], С. В. Засєкіна [2], а й досліджень мовної особистості з погляду психології, то тут ми скористалися розвідками доктора психологічних наук Л. В. Засєкіної. На її думку, тлумачення мовної особистості як сукупності пізнавальних, мотиваційних та емоційних особливостей людини, що слугують підґрунтям її мовної індивідуальності, уможливило виокремлення власне психологічних емоцій, які, серед іншого, несуть відбиток оцінювання особистої мовної культури, мовних мотивів та задоволення національно-культурних амбіцій свого народу через функціонування мови у світовому просторі [1].

Знання дають можливість людині розвивати свої комунікативні властивості, що позитивно впливає на зростання особистості. Загальновідомий той факт, що крім поступового (методом отримання та накопичення знань і навичок), людина має можливість стрибкоподібного розвитку – на основі когнітивної обробки інформації, що надходить з органів чуття, відбувається миттєве самостійне формування в індивіда ментальних репрезентацій. Це відбувається завдяки реакції свідомості на зіставлення знань, супроводжується глибоким емоційним переживанням і психологами називається інсайтом. Величезну роль у досягненні цього стану відіграють нюанси. У поетичній творчості це різноманітні образні структури: тропи, особливий синтаксис, специфічне використання звуків, а також графіка побудови версифікаційного мовлення. Саме такі прийоми допомагають автору поділитися з читачем (слухачем) своїм світоглядом та розширити поле його свідомості. При цьому реципієнтові зовсім не обов'язково приймати авторську позицію, достатньо лише усвідомити її існування, щоб змінити власну. Досягти інсайту засобами поетичних творів, на нашу думку, дозволяє сприймання оказіональних лексичних сполучень. Такі поєднання як *отруйна фантазія* (II, 344); *куце право* (II, 345); *каміння споминів* (V, 105); *скелі дум* (V, 237); *вагітна скорботою* (VI, 104); *склади почуттів* (VI, 131); *чорне добро* (VI, 223); *чисте мовчання* (I, 61); *безпорадні агонії* (VI, 128); *нерви стебел* (IV, 141); *руками серця і думок* (I, 80); *хлібини хмарин* (I, 61); *озон революцій* (II, 206) та багато інших завдяки своїй несподіваності сильно впливають на емоційні почуття реципієнта й надовго залишаються в пам'яті. «Порівняно із нормативним, очікуваним непередбачуване завжди стилістично марковане. Уже через нечасту вживаність та через те, що несподіване, незвичне привертає особливу увагу читачів, воно стає яскравим, ефективним засобом експресивності, засобом підвищення інформативності тексту» [6, с. 176]. Діалектика оказіональних лексичних словосполучень здатна допомогти реципієнтам досягти того інтелектуального стану, який сприяє інсайту. Створена таким чином авторська метафора руйнує усталені мовні стандарти й вимагає від читача (слухача) певного розумового напруження під час її сприйняття: *Я, увімкнувши очі із-під брів, / Співаю басом в атомному хорі* (I, 113); *Квітує серце – ми вже квіти, / Рука квітує до руки. / Із вирію вернулись квіти, / Розквітли в небі ластівки* (II, 285); *Час пролітає з реактивним свистом. / Жонглює будень святістю і свинством* (III, 5); *Я чую дощ. Він тихо плаче правду, / що я когось далекого люблю* (III, 44); *Тихий вечір травами котив. / Льотчикам натомлено дрималось. / Старший спогадав старий мотив. / Молоді крилом прилаштувались* (IV, 56); *Коли невіри холодне жало / В мені, – від себе куди втечу? / Пішла. А серце моє кричало: / «Вернись, вернись, я все прощу!»* (V, 129); *І вовтузиться думка, мов квочка, / В намаганні родить слова* (VI, 136); *І в губи ми ввійдем безтямно і безмежно, / В шал тіла ми пірнем бездонно і навсит* (II, 336); *Плугом надрізані / нерви оголених стебел / Боєм збілілим безмовно кричать* (IV, 141); *О, серед нас було стільки орлів, що хитали / Небо, мов стріху дідівських осель, та й вони / На материнських могилах безкрило ридали, / Склавши обпалені крила на віко труни* (IV, 141); *Над селами й полем вечеряє небо, / Вмокаючи в ріки хлібини хмарин* (I, 61); *Ходімте в сад. Я покажу вам сад, / Де на колінах яблуні спить вітер. / А згорблений чумацький небопад / Освітлює пахучі очі квітів* (I, 183); *Спасибі й вам, що ви не м'якуші. / Дрібнота бути не годна ворогами. / Якщо я маю біцепси душі – / то в результаті сутичок із вами* (III, 150).

Сила експресивно-естетичного впливу на реципієнта безпосередньо залежить від семантичної дистанції між поєднуваними словами: чим вона більша, тим вираз-

ніше враження. «Навіть стилістично нейтральні слова при поєднанні можуть перетворюватися в емоційно забарвлений словесно-художній образ» [3, с. 103]. Задля сприйняття такого образу та отримання вибуху почуттів, реципієнтам слід задіяти свої інтелектуальні здібності: *крик копит* (II, 147); *шелест крові* (II, 168); *темнюща тиша* (V, 289); *колюче щастя* (I, 376); *печальна радість* (I, 125); *білий бруд* (II, 141); *веселий голод* (II, 138); *брунькує слово* (II, 168); *зелена ерудиція* (II, 156); *розчулений тротуар* (VI, 81); *очі квітів* (I, 183); *вітер щастя* (I, 295); *трудилися жайворонки* (II, 139); *бенкет грози* (II, 155); *венозна ніч* (II, 179); *дощова лихоманка* (II, 157); *камертон природи* (III, 17); *сліпе каміння* (V, 97); *умирало сонце* (IV, 70).

Досліджуючи вербальні характеристики поезій, частково користуємося методом психолінгвістичного текстового аналізу. Так, приміром, існує зв'язок між збільшенням ступеня емоційності мовлення та обсягом висловлювання: що емоційнішим є мовець, то коротші його інтенції. Цю думку підкріплює велика кількість ідіоматичних висловлювань, які знаходимо в поетичних текстах шістдесятників: *Як мало ненавидіти й любити! / І як багато жити, щоб тільки жити* (I, 76); *Правдивій пісні передзвін кайданів – / то тільки звичний акомпанемент* (III, 239); *Краще померти стоячи, / Ніж на колінах жити!* (IV, 52); *Я хочу, щоб отак завжди судили: / Дивилися, кого й за що побили* (VI, 158); *Хрущов – ура! І не Хрущов – ура! / А головне – да здравствує кар'єра!* (III, 166); *Століття – зморшка на чолі Землі* (II, 71); *З суми безконечно малих / виникає безконечно велике* (III, 157).

Перцепцію поетичного тексту не можна розуміти однозначно, оскільки необхідно враховувати існування трьох його рівнів. На першому уловлюється експліцитний зміст (безпосередньо вираження), на другому рівні – імпліцитний (глибинний, не виражений безпосередньо, підтекст) і на третьому – естетичний (властивий усім митцям мистецтва, який впливає на почуття прекрасного в людині). Мовні засоби, які допомагають виразити імпліцитний та естетичний зміст твору, не випадкові в ньому, а становлять своєрідну продуману систему. Так, високий рівень дієслівності в тексті, з якого вираховується коефіцієнт агресивності, свідчить про піднесену емоційну напруженість, динаміку подій, нестабільний емоційний стан автора. Широко представлене в поезіях шістдесятників уживання безособових дієслів та особових в безособовому значенні у формі середнього роду: *Наздогнало. Обхопило. Глянуло. / Прокляло. Простило. Обняло. / Засмутилося. Задумалось. Поганило. / Випросталося. Звело. І – повело!* (I, 125); *Демократично. Звично. Зрозуміло. / Щоб як взялося, то вже зразу вміло. / Приємно. Зручно. В синтетичній тарі. / Дається в руки кожному нездарі* (III, 248); *Полиняло, оджовтіло, зголубіло. / Всі печалі мої встигли на експрес... / Ви б давно мене медовістю убили, / Коб я вчасно від отрути не воскрес* (IV, 96). У зазначених формантах реалізується авторський задум – передати стан ліричного героя, де якась галузь буття є лише фрагментом світу та людського життя [3, с. 133–134]. Завдяки нагромадженню використанню поетами дієслів із однаковими префіксами відчувається особлива мелодика фрази та її відповідне забарвлення: *Прицокало, прибилося, притекло, / Припало, пригорнулось, причинилось, / Заплакало і – нікма утекло / Чорняве подум'я з печальними очима* (I, 102); *Пропало, пройшло, пролетіло, ... / Одвіялось, сном одіснилось, / Одмарилось – ген набулось, / Вкотилось і ген одкотилось, / Солоним риданням зайшлося...* (II, 181).

Висновки. Розвиток авторського потенціалу з погляду психолінгвістики вбачаємо в уникненні мовленнєвих стереотипів, у доборі унікальних поетичних форм, які мінімізованими мовними зусиллями здатні передавати величезний пласт інформації,

яка містить найтонші особливості авторського світосприйняття та емоційного стану читача (слухача). Реципієнт же сприйматиме авторський задум відповідно до свого когнітивного, мотиваційного та емоційного рівня.

Список літератури

1. Засєкіна Л. В. Мовна особистість в сучасному соціальному просторі [Електронний ресурс] / Л. В. Засєкіна. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=76&c=1839>
2. Засєкін С. В. Психолінгвістичні аспекти перекладу: навч. посібн. / С. В. Засєкін. – Луцьк: ВІЕМ, 2006. – 144 с.
3. Пасік Н. М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту: навчальний посібник для студентів філологічного факультету / Н. М. Пасік. – Ніжин: Вид-во НДПУ ім. М. Гоголя, 2003. – 206 с.
4. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / О. О. Селіванова. – К.: Фітосоціоцентр, 1999. – 148 с.
5. Холод О. М. Соціальні комунікації: соціо- та психолінгвістичний аналіз: навч. посібн. / О. М. Холод. – К.: КиМУ, 2010. – 302 с.
6. Черемисина Н. В. Вопросы эстетики русской художественной речи / Н. В. Черемисина. – К.: Вища школа, 1981. – 240 с.

Перелік умовних скорочень

- I** Вінграновський М. С. Вибрані твори: у 3 т. / М. С. Вінграновський. – Тернопіль: Богдан, 2004. – (Серія «Маєстат слова»). – Т. 1: Поезії. – 2004. – 400 с.
- II** Драч І. Ф. Вибрані твори: у 2 т. / І. Ф. Драч. – К.: Дніпро, 1986. – Т. 1: Поезії. – 1986. – 351 с.
- III** Костенко Л. В. Вибране / Л. В. Костенко. – К.: Дніпро, 1989. – 559 с.
- IV** Олійник Б. І. Вибрані твори: у 2 т. / Б. І. Олійник. – К.: Вид-во «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2005. – Т. 1: Вірші. Поеми. – 2005. – 608 с.
- V** Павличко Д. В. Твори: у 3 т. / Д. В. Павличко. – К.: Дніпро, 1989. – Т. 1: Поезії. – 1989. – 501 с.
- VI** Симоненко В. А. Твори: у 2 т. / В. А. Симоненко. – Черкаси: Брама-Україна, 2004. – Т. 1: Поезії. Казки. Байки. З неопублікованого. Проза. Літературні статті. Сторінки щоденника. Листи. – 2004. – 424 с.

Гапєєва І. М. Средства психолінгвістического воздействия поэзий шестидесятников на реципиентов // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С.265-269.

Статья является продолжением публикаций автора по тематике воздействия поэзий шестидесятников на эстетическое сознание личности. На этом фоне глубоко анализируются психолінгвістические акции поэзий Н. Винграновского, И. Драча, Л. Костенко, Б. Олейника, Д. Павлычка и В. Симоненка, которые способствуют раскрытию особенностей взаимодействия авторских поэтических форм и личностных предпочтений реципиентов.

Ключевые слова: эстетика, языковое творчество, психолінгвістика.

Gapeeva I. N. Means of psycholinguistic influence poetic works of the poets of sixties on recipients // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.265-269.

Article continues a cycle of publications of the author concerning influence poetry men of the sixties on esthetic consciousness of the person. On this background psycholinguistic actions poetic works are deeply analyzed by N. Vingranovsky, I. Drach, L. Kostenko, B. Olejnik, D. Pavlychko and V. Simonenko, which promote disclosing of features of interaction of author's poetic forms and personal preferences of recipients.

Key words: *an esthetics, language creativity, psycholinguistics.*

Поступила до редакції 25.03.2012 р.